

mak könnyedén kikereshető referenciákkal vannak ellátva. A könyv nyelvezete és stílusa az ismeretterjesztés és a meggyőzés szándékának fényében felvállaltan egyszerű és közérthető, a tudományos cikkekhez szokott olvasó azonban időnként már-már túlzottan didaktikusnak érezheti: különbözik Suber egyéb cikkeiben megszokott stílusától, mindamellett, hogy korábbi szövegeire építkeznek. A könyv egy évvel a megjelenés után szabadon letölthető pdf-formátumban.

Peter Suber kereteit továbbgondolva, ha a tudást mint komplex rendszert tekintjük, akkor az egyes kutatási eredmények reprezentálják a rendszert felépítő modulokat. A komplex rendszereken belül kritikus pont a többé-kevésbé összefüggő modulok közötti kommunikációs interfész felépítése. A nyílt hozzáférés fokozatai (arany, zöld, illetve libre és gratis), illetve az egyes intézmények sajátos stratégiái a kommunikációs architektúra különböző fajtáira nyújtanak példát.

A publikálási stratégiák sokszínűségének következtében a világhálón megjelenő tudásmo-
dulok közötti összekapcsolás hatékony módjának kialakítása jelenti a jövő feladatát. Ennek alapvető feltétele egyfajta közös koordinációs mechanizmus kialakítása és az egyes eljárások, szabályrendszerek (szerzői jogvédelem, a hozzáférhetőség fokozatai és az ahhoz kapcsolódó jogok, korlátok) közös nevezőre való hozása. A hatékony formák létrehozásán, és az ehhez szükséges előfeltételek (tájékozottság, a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos téveszmék vagy ellenérzések megdöntése) megteremtésén dolgoznak a nyílt hozzáférés előmozdítói. A mű szűkebb célközönsége tehát mindazok, akik a nyílt hozzáférés terjesztésébe bevonhatóak: a kulcsintézmények, azaz az egyetemek, kutatóintézetek, könyvtárak, kiadók, a tudományos körök, illetve egyéb finanszírozó és kormányzati intézmények dolgozói, döntéshozói.

(Peter Suber: *Open Access*. MIT Press, 2012, Massachusetts. 242 p.)

Faludi Julianna

HARMADIK TÍPUSÚ EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

Társadalmi átalakulás és mozdulatlanság, váltságok, forradalmak, tüntetések, spontán keletkező csoportok. Furcsa, örömteli vagy szomorú

társadalmi jelenségek, közös bennük az előre jelezhetetlenség. Egyre többet tudunk a legtágabban értelmezett, bennünket körülvevő természeti világról (határ a csillagos ég), de a társadalmi törvényszerűségek java része egyelőre feltáratlan, szociális működésüket sokszor rejtély övezi. A dilemmáról találóan ír Barabási Albert-László: „Ne adj’ Isten, merészkedhetünk-e odáig, hogy megpróbáljuk megjósolni az emberi viselkedést? Korábban az efféle kérdésekre egyetlen válasz létezett: fogalmunk sincs! Ennek következtében ma többet tudunk a Jupiterről, mint a saját szomszédunkról. Valóban, előre tudjuk jelezni egy elektron pályáját, ki-be tudunk kapcsolni géneket, képesek vagyunk robotot küldeni a Marsra, ám tanácstalanul tárjuk szét a kezünket, ha olyan jelenségeket kell előre jeleznünk vagy megmagyaráznunk, amelyekről pedig a legtöbbet illene tudnunk, nevezetesen embertársaink cselekedeteit.”¹ Christian Stegbauer könyve társadalmi létünknek, ennek az összetett talánynak egyik darabjáról, az együttműködések titkáról próbálja lerántani a leplet.

Az emberek ősidőktől fogva kooperálnak egymással, ezen együttműködések okaira a társadalomtudományok különféle magyarázatokat adnak, de mi történik akkor, ha a hagyományos okfejtések érvényüket veszítik? „Bedolgozók” millióinak összmunkája révén bővül, alakul a világ legnagyobb, mindenki által szabadon hozzáférhető enciklopédiája, amely egyre komolyabban van véve. Fő kérdésünk tehát: miféle rejtett motívumok állnak a Wikipédia (mennyiségi és minőségi) fejlődésének hátterében? Vajon a kérdésre kapott válaszaink más társadalmi jelenségek esetében is érvényesek? A robbanásszerű növekedést mi sem bizonyítja jobban, mint egy, a könyvben található táblázat. E szerint 2003 és 2005 között a főcímek száma a kilencszerezére, a „bedolgozók” vagy „önkéntesek” száma a huszonháromszorosára és a közösségiséget legjobban mutató „user-talk” oldalak (itt folyik az eszmecsere) száma pedig a hetvennyolcszorosára nőtt. A Wikipédiának, ennek a „szociális szoftvernek” az elemzése által képet kaphatunk az emberben lakozó önkéntesség, jótékonykodás – valami „nemes” létrehozása – utáni vágyról, arról a valmiről, ami a nonprofit (jótékonyági) szervezeteket mozgatja, struktúrájukat építi. Simmel még a társadalmi tér és a földrajzi tér egybeeséséről ír, mára már, a globalizáció és a határokon átvlelő

¹ Barabási Albert-László (2010) *Villanások*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, p. 18.

közösségek korában ez az egybeesés teljesen érvénytelen kezd lenni. A kapcsolatok hálóját különböző terekben szövődik, más szociális tér a munkahely és más a Facebook.

A könyv kiinduló megállapítása szerint a kooperáció csak egyfajta pozicionális eloszlás (struktúra) fennállása estén működhet. Ez így van, ezen változtatni nem tudunk, minden emberek közötti szituációban alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyok alakulnak ki, amelyek tartósak vagy időlegesek, megmerevednek vagy gyorsan felbomlanak. Mindenhol, ahol emberek közötti kapcsolatok állnak fenn, ott távolságváltozások is előjönnek – vagyis emberek kapcsolatainak erősödése vagy lazulása, pozíciók közötti távolodás vagy közeledés. A gyenge kötések ereje (Granovetter) olyan területeken is – mint például a virtuális mező – létrehozhat hálózatokat és struktúrákat, ahol azelőtt semmiféle formációnak nem volt nyoma. A spontán létrejövő, önmagukat szervező hálózatok jellemzője, hogy nem a strukturális felépítmény (vezetők és besorozottak) a fejlődés és önkorrekció generálója, hanem a cél maga, ami az egyéni motivációkat adja. A vezetőség (ha egyáltalán van ilyen) feladata itt csupán annyi, hogy a célt – ami a jelenben megidézett jövő (Csepe) – ideológia formájában ügyesen meglebegteti („mindenki enciklopédiája”, „te is csinálhatod”), a többi már az önszerveződés logikájának dolga. Így teremtődnek meg a harmadik típusú együttműködések, amelyekben a kooperáció mozgatója nem a szó szoros értelmében vett önérték (ha-akkor típusú motivációk, vagyis ha megcsinálod, akkor jutalmat kapsz) vagy hagyomány (mert így szokás), hanem egy összetett, több oldalból álló, de mindenképpen belső készletre (lelki elégedettségre, büszkeségre, flow-ra) hajazó egyéni motívumok összessége.² Olyan terméket hozunk létre, ahol a velünk együttműködőket, „kollégáinkat” nem ismerjük, nem láttuk őket soha. Az újabb idézet F. A. Hayektól, a Nobel-díjas közgazdásztól származik, aki következő gondolatait ugyan a gazdaság működésével kapcsolatosan vetette papírra, viszont jól példázza az együttműködések rejtélyét is. „Gazdasági tevékenységeink közben nem ismerjük azokat a szükségleteket, amelyeket kielégítünk, sem azoknak a dolgoknak a forrásait, amelyeket megszerzünk. Majdnem mindannyian olyan embereket szolgálunk, akiket nem ismerünk, sőt akiknek még a létezéséről sem tu-

dunk; és ezután mi is állandóan olyan emberek szolgáltatásaira támaszkodunk, akikről semmit sem tudunk. Mindez csak azért lehetséges, mert a – gazdasági, jogi és erkölcsi – intézmények és tradíciók nagy keretében élünk, amelybe beillesztjük önmagunkat azáltal, hogy bizonyos viselkedési szabályokat megtartunk, olyan szabályokat, amelyeket nem mi alkottunk, és soha nem értettünk olyképpen, ahogyan értjük, hogy az általunk készített dolgok hogyan működnek.”³

Mi tehát a Wikipédia működésének titka? A könyv írója elsősorban a pozícióharcokban, tehát a fontosabb helyre kerülés lehetőségében véli felfedezni a titkot, úgy gondolom azonban, ez kiegészítésre szorul. Van még néhány, hasonló fontossággal bíró motíváló tényező, ami egy önkéntes hálózatot mozgat, fenntart, fejleszt. Kétségtelen, a szabad helyekért – mondjuk például fontosabb wiki-szerkesztői pozíciókért vagy egyáltalán egy bejegyzés elfogadásáért – való harc tényleg ösztönöz, de az önkéntesség serkentője ennél összetettebb. Mi lehet még itt? *Wiki-ideológia*: az olyan kimondott vagy kimondatlan jelszavak, mint „mindenki csinálhatja”, „legyél része a világ legnagyobb szabad enciklopédiájának alakításában”, „az emberiség közös tudástára” és ezekhez hasonlók valóban mozgatóerők a fantáziánkat. Az ideológiák változása, az új jelszavak felbukkanása az érdeklődés és cselekvés folyamatosságát eredményezi. Ezt a szerző is kifejti, viszont a következő motíváló elemek nem vagy csak érintőlegesen kerülnek említésre a könyvben, azonban mindenképp ide sorolandók. Nem felejtethetjük el, hogy az önkéntesség az önbecsülésből is fakad. Folyamatosan ápolnunk kell önbecsülésünket, hiszen talpon maradni ebben a rohanó világban másként nem lehet, önbecsülésünk nélkül összeomlanánk. Tedd tönkre ezt valakiben, és tönkre megy az ember. Az önbecsülés a magunknak való állandó bizonyításból adódik, jelen esetben egy bejegyzés rendszer általi elfogadása vagy egy szerkesztői helyre kerülés (előrelépés) nem más, mint egy bizonyos emberi értékünk elismerése. Fontos megemlíteni az *altruizmust* is, ami kicsit furcsán kifejezve az önző önzetlenség. Önzetlen vagyok, mert a lelkemnek jó, tehát mégiscsak kicsit önző vagyok. A pozícióharc, az előrejutás lehetősége, a győzelem egyfajta *játékszenvedélyből* is eredhet. A Wiki-struktúrában azonos helyen lévők folya-

2 Például: Daniel H. Pink (2010) *Motiváció 3.0 – Ösztönzés másképp*. Budapest, HVG Kiadó.

3 Hayek, Friedrich August von (1992) *A végzetes önhittség – A szocializmus tévedései*. Budapest, Tankönyvkiadó, p. 21.

matosan egymáshoz mérik magukat, egymással harcolnak és konkurálnak, bejegyzéseiket mások kritikáival szemben meg kell védeniük. Ezek a kis harcok is folyamatosan serkentik a cselekvést, motiválnak és elhatárolnak más pozícióktól. Gondoljunk csak bele, mitől népszerű például a Honfoglaló játék? Pénz nem jár a győzelemért, de egyesek mégis majd' beleőrülnek, ha nem tudnak győzni. És ha már az elhatárolódást említettem, akkor nem hagyható ki az *identitás* sem. Az identitás önmagunk meghatározása és elhatárolása másoktól. Minél „kisebb” pozícióban van valaki a Wiki-hálózatban, vagyis minél távolabb áll a centrumtól, annál kevésbé releváns a Wiki-identitása, és fordítva, minél erősebben kötődik egy aktív résztvevő a fontosabb részekhez (címekhez), minél elfogadottabb a rendszerben, annál erősebben határozódik meg ez az identitás. A felsoroltakat összegezve tehát egy motivációhalmaz körvonalazódik, amelynek fontos alkatrészei a *Wiki-ideológia, az önbecsülés, az altruizmus, a játékszenvedély és az identitás*. Mindezek együttesen hatnak és motiválnak, ezekkel válik remélhetőleg valamennyire érthetővé ennek a hálózatnak a működése.

A könyv fejezetei logikusan, precízen épülnek egymásra. A bevezető (kérdésfeltevés), majd a téma elméleti tisztázása után, a második és harmadik fejezetben (a részvétel rejtélye) olyan kérdésekről esik szó, amely a társadalomtudósok – és kicsit mindenki – számára rendkívül izgalmas lehet: a saját vizsgálati modell, egyéni motivációk a hálózatban, pozíció és szerep, a pozíciók hatékonysága, altruizmus és proszociális cselekvés, az együttműködés keletkezése, a csoport-határok hatékonysága. A negyedik fejezet a Wikipédia építésében, fejlesztésében való részvétel mikéntjét (logikáját) tárgyalja. Mi készíti az egyént arra, hogy a világ legnagyobb szabadon hozzáférhető enciklopédiájára időt és fáradságot áldozzon? Milyen lehetőségei vannak egy új csatlakozónak? Van-e hálózaton belüli aktuális helyzetek elrendeződésének valamiféle felhajtó ereje? Az ötödik fejezet tulajdonképpen egy módszertani paradicsom azoknak, akik a közösségi lét digitális világát (a közösségi oldalakat) tanulmányozzák. Az ezután következő részek közös nevezője a konfliktusok és együttműkö-

dések antagónizmusa nyomán formálódó struktúra, a pozíciók eléréséért folytatott harc, vagyis hogyan jöhet létre a „szervezet” egy pozicionális szisztéma dinamikájából adódóan? Egyáltalán: hogyan működik ez a hálózat (vagy szervezet), milyen lehetőségek adódnak a „bedolgozók” előtt? Természetesen maga a könyv ennél sokkal részletesebben tárgyalja a Wikipédia-jelenséget, azt igen sok nézőpontból vizsgálja, több dilemmát oszt meg velünk – azok feloldásaival együtt –, de ezek felsorolásától helyhiány miatt most eltekintünk.

A szerző tehát két feladatot is teljesít. Egyrészt rölről megpróbál válaszokat keresni és adni a „harmadik típusú együttműködések” mikéntjére, másrészt pedig a Wikipédia mint hálózat működését mutatja be. A két feladat természetesen összefügg azáltal, hogy az egyikből következik a másik, a Wikipédia-jelenség megértése egyszerűen némi választ ad fontos kérdésünkre: miért is kooperálunk egymással, ha az együttműködésből származó hasznunk elenyésző az együttműködésbe fektetett időhöz és energiához képest?

Ennek az írásnak célja a gondolatébresztés volt, benne sajátos emberi kooperációk és azok háttérében álló motivációk misztériumát próbáltuk röviden elemezni egy, a Wikipédia működéséről szóló izgalmas könyv segítségével. Társadalmi cselekvéseinket Max Weber négy vegytiszta típusra bontotta: célracionális, értékrationális, emocionális (vagy indulati) és tradicionális. Vajon a felvázolt „harmadik típusú” együttműködések – mint a társadalmi cselekvések egyre gyakoribb formáit – e négy cselekvéstípus milyen keveréke alkotja? Fő kérdésünket tegyük fel újra, másképp: miért állít elő emberek tömege olyan terméket, amely termék előállításába ugyan időt és energiát öl, de abból anyagi haszon számára nemigen származik? Talán érdemes lenne ezzel a jelenséggel többet foglalkozni, hiszen az önkéntes együttműködések, összefogások, a közösségen és a társadalmon belüli bizalmat növelik, amelynek jótékony hatásai többszörösen bizonyítottak.

(*Christian Stegbauer: Wikipedia: Das Rätsel der Kooperation. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009, Wiesbaden. 321 p.*)

Herendi György